

SENTIT PEDAGÒGIC DEL MITE DE LA BESTIA ENAMORADA

Gabriel Janer Manila

El tema de la bèstia enamorada és freqüent en la rondallística de totes les cultures. Potser, fins i tot, un dels més freqüents, si partim del treball de Lutz Röhrich on explica l'àmplia divulgació i la popularitat del cicle de l'animal promès¹. Més ben dit de la bèstia promesa, car no sempre es tracta d'un animal sinó que, de vegades l'enamorat, amb molta més freqüència que l'enamorada, sol adoptar formes monstruoses i ferotges.

Segurament, la versió més coneguda és la que sota el títol de *La Belle et la Bête* va ésser redactada en francès per Madame Leprince de Beaumont i publicada per primera vegada en 1757², a partir de la qual Jean Cocteau en realitzà una pel·lícula certament inquietant, de vegades surrealista, sempre poètica.

Actualment és prou coneguda la teoria que, tot partint de la psico-anàlisi, ha vingut a destacar la funció alliberadora que exerceixen els contes populars en la formació de la personalitat infantil i el paper que juguen en la maduració de l'afectivitat de l'home. Res no hi ha que absorbeixi tant l'atenció dels nins i que els commogui tan profundament con la narració d'un conte tot ple de prodigis i d'encantaments³. Hom sol destacar, a l'hora de precisar la funció pedagògica que exerceixen, l'enriqui-

ment del llenguatge i de la imaginació tant com l'educació de l'atenció, però sobretot la capacitat que posseeixen d'afavorir el coneixement i la superació dels propis problemes emocionals a través de recrear-los en els contes⁴.

El coratge és sense cap dubte un dels valors que amb més insistència ofereixen els contes populars a la consideració dels qui els escolten. L'aventura iniciàtica és sempre un repte. Un risc que es presenta davant els ulls del protagonista per a que sigui capaç de córrer les peripècies plenes d'intriga que la història li planteja: "En Bernadet no podrà reposar ni sossegar, que l'amor de les tres taronges no vagi a cercar", aquest és el missatge, una lliçó extraordinària sobre l'audàcia, un programa de vitalitat que la narració reconstrueix en un pla perfecte tot ple de frescor i d'estímul. Però sobretot, allò que hi ha de més destacable en els contes és que tots els seus missatges arriben a través de simples i quotidianes situacions socials⁵. Es serveixen de la por i ens obliguen a jugar a tenir por —un joc, per altra banda, que té el seu únic sentit en la construcció dels mecanismes de defensa⁶— i amb el compromís del joc de la por ens forcen a conèixer-nos i a mesurar-nos; sobretot,

(1) ROHRICH, Lutz. *Märchen und Wirklichkeit*. Steiner. Wiesbaden, 1974.

(2) Sembla que la versió de Madame Leprince de Beaumont està basada en una altra versió francesa anterior de Madame de Villeneuve.

(3) Veg. TORNER, Eduardo M. *El folklore en la escuela*. Losada 4ª edició. Buenos Aires, 1965.

(4) Veg. LISSON, A. "D'explicar contes" *Perspectiva escolar* no 15. Rosa Sensat. Barcelona, 1977.

(5) Veg. KIRK, G.S. *El mito*. Barral. Barcelona, 1973. (Págs. 47-57).

(6) Veg. RODARI, Gianni. *Gramática de la fantasía*. Avance. Barcelona, 1977 (Pág. 163).

a mesurar-nos amb la por. Es serveixen dels desitjos col·lectius i de la predilecció dels homes per les solucions més clares i més enginyoses. I ofereixen un repertori ric de destins a través del qual, si és un nin el qui escolta, hi troba una multiplicitat d'indicis i de matisos sobre una realitat que encara no coneix i sobre la qual encara no ha après de reflexionar.

Es dona, sobretot, una adequació perfecta a allò que Jolles ha vingut a anomenar la moral naïve del conte popular ⁷, l'esperança de que les coses han de succeir així com voldríem que fossin en la vida. "No és una moral ètica —escriu Neus Oliag— en el sentit kantian d'acció, sinó que és una ètica de l'esdeveniment" ⁸. Es tracta, en definitiva, i cal destacar-ho d'una forma molt particular, d'una ètica de l'esperança.

He parlat abans de l'abundància de contes que fan referència al tema de la bèstia enamorada ⁹. I tant el problema que hi és tractat com les batalles que els herois i les heroïnes d'aquest cicle de contes es veuen obligats a lluitar condueixen a la preparació de la ment del nin per a la transformació que exigeix i suposa enamorar-se. Sobretot, el prepara per a la superació de l'aïllament particular, per a la vinculació amorosa i sexual amb l'altre. És evident que la funció pedagògica dels contes, perquè utilitzen un llenguatge simbòlic, s'exerceix sempre pels camins de l'inconscient. Es tracta sempre d'un llarg procés d'evolució vers el descobriment d'allò que ens havia estat vedat. Els contes operen a nivell de símbols, en aquest cas es tracta de comunicar al qui escolta que arribarà un dia que hauren d'aprendre allò que no coneixem, és a dir, que haurem de desentendre'ns del tabú sexual i haurem d'esser capaços de veure que tot allò que havíem considerat perillós i horrible, quelcom

que era precís evitar, baratarà el seu aspecte horren i tornarà meravellós i bell pels camins de l'amor ¹⁰. Es sense cap dubte, una altra por —la por al sexe— que el conte ens possibilitarà superar gràcies al joc amb la por, a força de veure que la bèstia —l'èsser horrible que volia casar-se amb la filla més bella del cavaller és capaç de convertir-se en un jove galant i gentil per causa de l'amor.

Aquest és precisament el símbol. Una bèstia es transforma en un jove bell i distingit. Però abans, aquesta bèstia horrible ha estat presentada com a possible enamorat a aquella joveçana. Bruno Bettelheim ha senyalat tres característiques principals de tot el cicle ¹¹:

a) Ignoram com i per què el jovecenc havia estat convertit en la bèstia.

b) L'embruixament fou portat a terme per una mala fada, i mai no se la castiga a causa de la seva malifeta.

c) Es el pare de l'heroïna qui l'obliga a unir-se a la bèstia, i ella obeeix sense contrariar-lo. El paper de sa mare sol ser sempre confús i fosc.

Gairebé mai no sol explicar-se la causa per la qual aquell jove havia estat fadat i convertit en un animal repugnant i horrible ¹², ni coneixem tampoc quan això succeï. Tampoc no sabem mai quin dia va ésser que començarem a sentir, en la profunditat secreta de la nostra intimitat, una por profunda vers la relació sexual. El sexe era quelcom que tenia una clara i determinant connotació animal, quelcom de prohibit i tabú. Quan Mossèn Alcover ens adverteix que el drac moribund d'Es murterar del rei de França ¹³ se treu la pell de drac i es converteix en el fill major del Rei de França, "que una fada l'havia fadat i encantat en forma de drac, i sols el poria desfadar i desencantar una donzella verge que li

(7) Veg. OLÍAG, Neus. "Rondalles valencianes" Serra d'Or n° 214. (Pág. 37).

(8) Ibidem. (Pág. 37).

(9) Cal consultar, sobretot si hom vol conèixer l'extensió del tema en la rondallística de l'àrea cultural catalana la tesi de GRIMALT, Josep A. *Classificació de les rondalles de Mossèn Alcover: Introducció a llur estudi*. Tesi doctoral dirigida pel Dr. Antonio Mª Badia Margarit. Universitat de Barcelona, 1975. (Inèdita)

(10) Veg. BETTELHEIM, B. *The uses of enchantment*. Alfred A. Knopf, New York 1975. Traducc. castellana de Silvia Furió: *Psicoanálisis de los cuentos de hadas*. Grijalbo, Barcelona, 1977. (Pág. 390).

(11) Ibidem. (Pág. 395)

(12) B. BETTELHEIM ha explicat com el tema és aplicable a ambdós sexes per un igual. De vegades, és l'amor de la jove la que redimeix l'animal-enamorat de l'encantament; d'altres és la profunda devoció i l'entrega de l'enamorat que és capaç de rompre l'embruixament de la joveçana. Hi ha cultures en que s'han escollit noms ambigus per als protagonistes, amb la finalitat de que el qui escolta pugui atribuir-los, lliurement, el sexe que vulgui.

(13) Mossèn Antoni Mª Alcover observa que l'hi contaren l'Excm^a Sra. Marquesa de Montoliu, filla del comte d'Ayamans, madò Francina Camps de Puigpunyent i el sen Juan Planiol de Son Carrió. (Veg. *Rondalles Mallorquines*. Ton 22, pág. 105) Seria interessant estudiar i comparar per separat les tres versions recollides pel canonge Alcover.

digués: —T'estim tant, que així com ets i tot, me casaria amb tu" ¹⁴, ve a explicar-nos —naturalment sense donar-se compte—, que només l'amor i la devoció que Na Catalineta sent per aquell monstre és la clau del desencantament. Però, cal advertir-ho només arribarem a aquest final feliç si la donzella és capaç d'enamorar-se d'ell amb plenitud.

Les germanes —els elements que en tot el cicle compleixen la funció d'obstaculitzar els esdeveniments— li havien robat el brot de murta florida que, en una nit, havia de retornar-la al castell en què el drac la tenia sotmesa. Ella parteix ben de pressa amb el seu pare i, perquè arriba amb tardança "troba allà es drac estès en terra fent es bategot, badaiant, fent ja es darrer alé" ¹⁵. La rondalla és ben explícita, en arribar a aquest punt: "Na Catalina, com veu allò, s'hi tira damunt, l'abraça, el besa, tota plorant i dient: —Drac meu! estimadet d'es meu cor! No en tenc jo sa culpa de no esser estada aquí dins es tres dies! Es que me prengueren es brot de murta florida i no me som aturada de plorar fins que mon pare m'ha acompanyada fins aquí! No ho cregues que jo me sia oblidada de tu! massa jo que t'estim! Tant t'estim que així com ets i tot, jo me casaria amb tu! ¹⁶.

Es casaria amb ell. Ha estat capaç de superar —adverteix Bettelheim ¹⁷ el vincle que la mantenia lligada a son pare, amb la conformitat adolorida d'aquest. El patró estava trist perquè havia d'entregar la seva filla a aquell animal "es seu cor se tancava —explica el conte— i se creia batre es peus" ¹⁸. També el sabater d'Es corpet d'es pou d'en Gatell sent una gran tristesa d'entregar les seves filles, una rera l'altra a aquell corb, però hi arriba a tombar el coll i les hi porta. Quan hi duu la darrera —car les altres dues no han respectat la recomanació de no entrar dins la cambra on cada vespre es tanca l'animal i per això han

estat retornades a caseva, el corb li pregunta: "—Bono Catalina! Parlem clars. ¿Véns de ton beneplàcit o a la força? —Jo lo que faig —diu Na Catalina— ho faig sempre de mon beneplàcit; a la força nengú és capaç de fer-me fer res. Mon pare me pot guardar de mentir" ¹⁹.

Es, igualment que la protagonista d'Es murterar..., ella mateixa la que ha escollit partir amb aquell corb, com l'altra Catalina havia arribat a desitjar, lliurement, casar-se amb el drac. Una i altra acudeixen a viure amb la bèstia perquè volen alliberar son pare d'un perill greu, per amor al pare: però lentament aquest amor anirà canviant la principal direcció del seu primer objecte. La jovencella podrà transferir l'amor edípic del pare a l'enamorat amb la satisfacció d'haver trobat la parella. Sembla que els qui relataren per primera vegada aquest tipus d'històries estaven convençuts de que la dona, si vol arribar a una unió plena i feliç amb la parella, ha de superar la idea de que el sexe és quelcom perillós i bestial.

Es interessant destacar la particularitat de que l'animal que cobreix l'embruixament sia un drac en la rondalla d'Es murterar del rei de França, potser la bèstia més repugnant. Es evident que l'animal varia segons el lloc on ha arribat a arrelar-se el relat. Hi ha llocs que és un porc, pot ser un lleó, un onso, un ase, un granot, una serp... que es transformen en éssers humans a causa de l'amor d'una donzella ²⁰. En el cas de les rondalles de Mn. Alcover ens trobam amb un corpet en *Es corpet d'es pou d'En Gatell* ²¹, un ca negre sense nas a *La Bella Ventura o Es Ca Negre sense nas* ²², un corb a *El Príncep-corb* ²³, un rei moro amb set pams de morro a *Es reim del rei moro* ²⁴, un drac a *Es Murterar del rei de França*, etc. En el cas de les rondalles valencianes arrellegades per Enric Valors ens trobam amb aquest mateix problema a *Abella* ²⁵ i el tema

(14) *Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Recó*. Tom 22, (Pág. 115)

(15) *Ibidem*. (Pág. 115)

(16) *Ibidem*. (Pág. 115)

(17) *Op. cit.* (Pág. 397)

(18) *Rondalles mallorquines...* Tom 22. (Pág. 108)

(19) *Ibidem*. (Pág. 33)

(20) *Veg. BETTELHEIM, B. Op. Cit.* (Pág. 398)

(21) *Rondalles mallorquines...* T. 22 (págs. 18-39)

(22) *Ibidem*. Tom 14 (pág. 5-32).

(23) *Ibidem*. T. 14 (Págs. 94-132).

(24) *Ibidem*. T. 16 (Págs. 96-122)

(25) VALOR, Enric. "Abella" *Obra literària completa*. Tom II. Gorg. València, 1976. (Págs. 96-126). arrellegada a Castella, municipi: València de l'Alcoià.

es repeteix quasi una dotzena de vegades en les rondalles recollides per Joan Amades en el Principat de Catalunya ²⁶.

Es important destacar que sia un drac, la bèstia, en una de les rondalles més belles i més conegudes de Mallorca. Hom coneix el significat marcadament fàl·lic que tenen els rèptils en totes les cultures antigues. De vegades, són la màscara del dimoni, quasi sempre el símbol d'un fal·lus poderós i inevitable que es presenta en forma de serpent o de llargandaix ²⁷. No obstant la significació del drac és d'un altre caire i difícilment hom pot trobar-li cap significança de tipus sexual. En primer lloc, cal precisar que es tracta d'un ésser llegendari, feroç i repugnant, l'última barrera que obstaculitza i entorpeix l'assoliment definitiu del tresor, desventurat de veure's fermat a una riquesa de la que no pot fruir més que com a guardià ²⁸. El drac resumeix simbòlicament els terrors de la nit i el furor tenebrós de l'aigua ²⁹, és, com l'ha definit Dontenvell "una creació de la por" ³⁰. I és particularment interessant que sigui el drac la bèstia que en Es Murterar del rei de França vingui a simbolitzar la naturalesa irracional del sexe. El narrador té prou esment de deixar constància de que el drac li va fer feradat al pare de Na Catalineta ³¹, però quan la jove es queda a viure amb ell adverteix: "I no cregueu que fos cap drac baldruer i esburbat ni brossenc ni malambros ni gens grosser, sinó lo més remirat, atent, comportívol, ben criat, net, que mai, en menjar, duia barbaleres ni tacava ses estovaies, ni feia raig ni cap taqueta dalt sa taula ni p'en terra. Fins i tot es torcava es morros amb so torcaboques, que sempre el tenia net com unes flors" ³². Es tracta, doncs, d'una bèstia dòcil per a la protagonista, ferotge per son pare, una bèstia que no inspirarà cap por a la jove. Diu, la rondalla: "I llavò que feia un

mirar tan amorós, que robava es cor; i s'arrambava per Na Catalineta, que li passava sa mà p'es cap i p'es coll i per s'esquena i per sa coa, i allà haurieu vist un animal satisfet i gojós i xalant a les totes" ³³.

Certament, aquestes històries del cicle de la bèstia enamorada vénen a dir-nos que, moltes vegades, en la nostra cultura la dona necessita canviar la seva actitud enfront del sexe i ha de passar d'un sentiment de rebuig a l'acceptació, perquè mentre el sexe segueixi mantenint-se davant els seus ulls amb connotacions brutals, l'embruixament perdura. Ens vénen a dir que és precís rompre definitivament l'encantament —la imatge bestial del sexe per a que allò que semblava ple de brutalitat es presenti des d'ara com a font de felicitat i de plaer ³⁴, en definitiva, que l'amor entre dos éssers que s'estimen és la més bella i la més satisfactoria de les emocions. La unió de la bèstia —que ja ha recobrat definitivament el seu aspecte humà— amb la seva enamorada simbolitza la reconciliació dels caires espirituals i animals que coexisteixen en l'home i que abans havien estat dissociats ³⁵.

Com en el mite d'Eros i Psiquè, —del qual les narracions d'aquest cicle en són una bella i extraordinària versió rondallística— l'enamorat, convertit en una serp horrible dins la imaginació de la dona és capaç de fer néixer un sentiment veritable d'amor, això en farà d'ella una divinitat i al fill que neixerà d'aquella unió l'anomenaran Plaer, i serà un altre déu ³⁶. Perquè precisament el plaer i la felicitat és allò que sorgeix quan descobrim que ens havien mentit, que tot quant ens havien explicat sobre el sexe no és perillós ni rebutjable. Però per descobrir-ho és precís conèixer la por de molt a prop, aquella por que se'ns representa sota l'aspecte d'una bèstia horrida, d'un drac o d'un dimoni.

(26) AMADES, Joan. *Folklore de Catalunya. Rondallística*. Edit. Selecta. Barcelona, 1950.

(27) En un relat bantú, un cocodril recobra la forma d'un home jove, gràcies a una donzella capaç d'estimar-lo.

(28) Veg. SAVATER, F. *La Infancia recuperada*. Taurus. Madrid, 1976. (Pág. 77)

(29) Veg. DURAND, G. *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Bordas, 3ª edició. París, 1969 (Pág. 105).

(30) DONTENVILLE, H. *La Mythologie française*. Payot. París, 1948 (Págs. 134 i sgts.)

(31) *Rondaies Mallorquines...* Tom 22 (Pág. 107)

(32) *Ibidem.* (Pág. 109)

(33) *Ibidem.* (Pág. 109)

(34) Bruno Bettelheim adverteix com hi ha persones que mai no aconsegueixen alliberar les pròpies experiències sexuals d'aquestes connotacions repugnants. (Veg. op. cit. pág. 407)

(35) *Ibidem.* (Pág. 431)

(36) Veg. SWAHN, Jan-Ojvind. *De Tale of Cupid and Psiquè*. CWK. Gleerup. Lund, 1955.